

alkotását nemcsak úgy tekinthetjük, mint szerzője fejlődésének eddigi csúcspontját, hanem mint a vajdasági magyar próza egy izgalmas és kétség-telenül értékeket magában hordozó kísérletét. S újra leírhatjuk: nagy érdeklődéssel várjuk Brasnyó újabb művét. Úgy tetszik, fejlődése még számos meglepetést és értékeket rejteget magában.

VARGA ISTVÁN

TÚL A HALLÓTÁVOLSÁGON

FENYVESI OTTÓ: *Ezüstpatkányok áttetsző selyemzónákon.*

HÓDI SANDOR: *Lételemény és valóság.*

VASS ÉVA: *Nyárkiszületek.*

BENEDEK MÁRIA: *A képernyőn havazik.*

Gemma Könyvek 9—12. Forum, Ujvidék, 1978—1979.

Aránylag nem sok idő telt el azóta, hogy az Üzenet oldalain a napi recenziók terjedelmét meghaladó kritikánkban a mérlegelés tárgyává tettük a jugoszláviai magyar irodalom első kötetes fiatal szerzőinek szánt sorozat első néhány kiadványát, és máris újabb négy füzetecske áll előttünk, újabb értékelő munkára szólítva fel bennünket.

Mondom, nem sok idő telt el a Gemmak kapcsán lejegyzett észrevételeink közzététele óta és azóta, hogy mások tollából is megtörtént a sorozat első kiadványainak elbírálása, ennek ellenére többé-kevésbé sikerült mégis kialakítani egy egyetemesnek mondható véleményt az újvidéki Forum Könyvkiadónak erről a vállalkozásáról. Részleteikben a vélemények persze még most sem hozhatók összhangba, hiszen mi, a kötetek értékelői valahányan nagyobb mértékben hagyatkoztunk a friss benyomásokra, a tetszés-nem-tetszés mércéire, mint a higgadt kritikai szembesülés és a marxista műbírálás ennél sokkal szigorúbb és megbízhatóbb módszereire. Bizonyított erre az, hogy bár a fiatalok, a fiatal vers- és prózaírók támogatását, felkarolását és ösztönzését illetően azonos nézetben voltunk, azt mégsem tudtuk eldönteni, hogy a közösség pénzén, a dolgozók tetemes anyagi hozzájárulásából kiadott Gemma Könyvek nyújtanak-e ennek megfelelő vagy legalábbis ahhez kö-

zelálló szellemi ellenértéket a társadalomnak, és hogy ebből a lényeges szempontból indokolt-e minden esetben a sorozat gyarapítása, kellőképpen megfontolt-e egy-egy füzet ki nyomtatása, mint ahogy az sem tisztázódott mind ez ideig, kinek is íródnak ezek a könyvek tulajdonképpen, és nem arról van-e szó csupán, hogy néhány, költői címre pályázó fiatal — bár még szemmel láthatóan éretlen a nyilvános fellépésre — önkritika és tegyük hozzá: időben alkalmazott objektív kritika és tárgyilagos felvilágosítás híján, él (sok esetben pedig visszaél) a kiadó, illetve a társadalom nyújtotta lehetőségekkel és öntetszelgéseit, egyelőre még csak a saját személyét érdeklő és szigorúan csak a saját műhelyecskéjére tartozó próbálkozásait gyűjti könyvbé és nyújtja át kultúránknak.

Minden rosszindulatú érzellettől mentesen már az első Gemma Könyvek kapcsán utalni próbáltam erre a kérdésre, nem kevésbé a fiatalok megtevesztésének veszélyére, illetve mindarra, ami az önbizalom sok esetben indokolatlan és értelmetlen túltáplálásával együtt jár. Nem a számonkérés hangsúlyával, de igenis a szerény tanácsadás szándékával azt indítványoztam akkor, hogy a sorozat gazdagításának a minőség rovására történő sürgetése helyett, a kiadó erre kompetens, erre alkalmas munkatársai: szerkesztői, esetleg állandó recenzensei üljenek le a

fiatalokkal, beszéljessenek, konzultáljanak velük, irányítsák, segítsék őket, állandósítsák a versírási előkészítőket, hívják fel a figyelmet a költészet társadalmi küldetésének, a jelenvalóság-szükséglet kiteljesedésének, vagy ha úgy tetszik, egyfelől a költői egyéni, másfelől pedig a közösségi szenzibilitás találkozásának fontosságára, nem utolsósorban arra, hogy verset írni tulajdonképpen társadalmi tettet jelent, de hogy a leírt szó csak akkor hatóerő, csak akkor érteke a kultúrának és szellemi fegyvere egy emberi közösségnek, ha mély, igaz, társadalmi vagy egyéni impressziók tükrében felmutatott társadalmi vonatkozású tartalmakat takar. Próbálják meg ott, az egyes esetektől függően meghatározni, meddig érvény az avantgarde alkotói törekvés, mikor lesz belőle öncélú, saját magát nevétségessé tevő moderneskedés, mit jelent a nyelv fegyelme és mik tartoznak azokhoz az alapvető ismeretekhez, amelyek nélkül jó vers (társadalmi és esztétikai értelemben) nem szülehet stb. A fiatal ígéretek támogatása, ösztönzése tehát nem csak a kiadóhoz, a szerkesztőhöz beérkezett versek pusztá szelektálásából, átválogatásából és csupán a közölhetőség mércéjének érvényesítéséből álljon, hanem egy ennél sokkal hasznosabb, szerteágazóbb munkából, tevékeny együttműködésből, műhelykapcsolatból, rendszeres és folyamatos véleménycseréből és alkotó jellegű felvilágosításból, egyszerűval: munka jellegű kapcsolatból kiadó és ifjú versírók között. Lehet, hogy ennek az útmutató tevékenységnek van más, eredetibb, hatékonyabb és célirányosabb formája is, de én a költőnemzedékek nevelését (a szó legszorosabb és legpozitívabb értelmében) és segítségét (szemben az eddigi gyakorlattal, ami inkább elkenyeyt és a könnyű érvényesülés kényelmeire szoktat) pillanatnyilag, a jelen körülmények ismeretében csak így látom tartalmasnak és egész irodalmunkat, egész szellemi kultúránkat tekintve — hasznosnak!

E gondolatok rögzítésével — félreértés ne essék — nem kitérni akarok a Gemma-sorozat újabb négy füzetének kritikai értékelése, nyilvános véleményezése elől, de mert Benedek Mária prózáját és Hódi Sándor ugyancsak prózai, az eddigi-

tól merőben különböző, egészen más céllal írt munkáját kivéve, lényegében a már korábban elmondott észrevételeimet, megjegyzéseimet, többnyire elmarasztalásaimat kényszerülnék elismételni és nem sokkal másként, mint ahogy azt az első néhány Gemma-füzet megjelenésekor tettem, úgy vélem, nem árt még egy kissé elidőzni egy-két „gemmasokkal” kapcsolatos problémánál. Allok tehát elébe az esetleges megjegyzéseknek, hogy az Üzenet *Olvasonapló* című rovatában ezúttal megjelenő írásom rendhagyó recenzió, vagy még inkább: nem recenzió. Vállalom ezt azért, hogy érinthessek olyan kérdéseket is, amelyek túlmutatnak ugyan a fiatalok által művelt költészet dilemmáin, de éppen ezért szervesen kötődnek irodalmunk, a jugoszláviai magyar irodalom általános problémáihoz.

Mindenekelőtt azonban — ha csak néhány szóban is — megerősítem azt a véleményem, hogy a Gemma-sorozat két legutóbbi verseskötete éppen olyan jellegtelen és élményszegény, éppen olyan élvezhetetlen és nyelvíleg is kezdetleges, követhetésekképp éppen olyan abra-kadabrákat tartalmaz, mint amilyen jellegtelen — vagy ahogy akkor mondtam: arc nélküli emberekre emlékeztető — volt az első Gemma Könyvekkel átnyújtott versfüzerek legtöbbje. Esztétikai kategóriákban itt tulajdonképpen nem is lehet beszélni. Az esztétikai kategóriák kizárólag az önértékkel rendelkező, a nemesfémekhez hasonló önértékekkel felruházott szellemi termékek mérésére szolgálnak, és hazudnánk, fiatal versíróinkat félrevezetnénk, ha a Gemmák esetében is az alkalmazhatóságuk mellett szavaznánk.

Van itt azonban egy másik dolog, ami ugyancsak elgondolkodtató, annál is inkább, mivel a Gemmák kapcsán egész irodalmi, hovatovább egész szellemi életünkkel összefügg. Már évek óta figyelem a Forum kiadványait. Pontosabban azt, hogy a fiatalok tollából milyen zsánerű, milyen műfajban írt munkák kerülnek az olvasó asztalára manapság. Megdöbbentő a tapasztalat, miszerint írogató fiataljainknak — szinte kivétel nélkül — a vers az egyetlen megnyilatkozási eszköze. Legékeőbb bizonyítéka ennek elsősorban is éppen a Gemma-sorozat, amelynek egészen közeli beindítása óta kiadott

tizenkét füzeté közül csupán kettő (Hódi Sándor és Benedek Mária könyve) készült a próza, illetve az értekező próza műfajában. Ugyanakkor a Symposium Könyvek nagy többsége (így például a legutóbbi, a Tari-kötet is), azután az *El nem taposható csillagok*, a *Versék éve*, a *Messzike* (hogy csak néhányat említsek a legfrissebb kiadói vállalkozások közül) — mind, mind verses kiadvány, tele új nevekkal, tele névtelen versírókkal...

Ennyien értenének nálunk a líraban való megnyilatkozás felettébb bonyolult mesterségéhez? A könyvkiadás közölhetőségének szintjén (lapjaink és folyóirataink versáradatairól most nem is beszélek) ennyien tudják művelni a vers műfaját? Ilyen sokan ismerik nálunk az emelkedett költői nyelvet?

Ezt több okból kérdezem. Mindenekelőtt például az érdekel, hogy aránylag kevés magyar ajkú lakost számláló közösségünk, amelyben — mint köztudott — csak elvétve, csak nagyon kevesen beszélnek tisztán, a maga igazi szépségében és érintetlenségében a magyar nyelvet (és ez, sajnos, nem kevésbé vonatkozik a tanulóifjúságra, az értelmiségiekre); hogyan tud ennek ellenére kitermelni ennyi versíró, illetve költőt — ahogy a kezdő lantpengetők is szívesen nevezik magukat? Vagy ha ez valami különös csoda folytán mégis lehetséges, akkor viszont mivel magyarázható az, hogy fiataljaink (itt elsősorban ismét a „gemmásokra” gondolok) kizárólag csak versben írnak és egy-két kivétellel prózával nem is próbálkoznak? Elérkezünk tehát egy egész sor újabb kérdéshez! Miért népszerűtlen fiatal tollforgatóink körében a novella- és regényírás? Miért berzenkednek az értekező prózától? Miért menekülnek a szociográfia műfajától? És miért az irodalmi riportoktól?

A választ ezekre a kérdésekre versirodalmunk adja meg. Lapozzuk csak fel a fiatalok köteteit! Mit látunk? Arra példát semmi esetre sem, hogy irántunk kegyesebb lett volna a sors, mint mások iránt. A lakosság számának arányában itt sem született több dantei hajlamokkal megáldott lélek. Arra viszont sokkal inkább, hogy fiatal írogatóink nagyon hamar kikapaszalták, miként lehet a legkönnyebben beékelődni, beépülni az irodalmi köz-

tudatba. Ennek nálunk a vers, a modern vers a leghálásabb és a leghatékonyabb eszköze. „Költővé” válni a legkönnyebb — és pedig a modern vers által! A megnyilatkozásnak ez a formája ugyanis számtalan lehetőségét kínálja fel a kódosítések, a homályos és zavaros gondolkodásnak, és ha jól megnézzük, a „gemmások” legtöbbje tudatosan még törekszik is az értelmi zűrzavarra, persze abban a téves hiszemben, hogy verse ily módon ténylegesen is a gondolatosság, a művészi elvonatkoztatás magasabb szférájába emelkedhet. A modern vers számukra olyan, mint egy rafinált konstrukció alapján megépített végvár, amelynek falai minden támadást kitűnően állnak, és amelyek mögé biztosan be lehet húzódni, ha a kritika nyilai az értelmi összekuszáltságot, a közvélemény megtévesztésére hivatott önkényes nyelvhasználatot, a nyelv alkalmazásának kizárólag önzekdeményezésből „megreformált” módozatait, röviden: ha a kritika nyilai a valójában csak színlelt, de egy kis odafigyelés árán könnyen leleplezhető hamis íráskészséget veszik célba. Ezzel szemben a próza műfajai (ez az összevetés a modern vers fentebb ismertetett, nálunk érvényben levő sajátos értelmezésével lehetséges csupán) lényegesen nagyobb gondolatfigyelmet parancsolnak. Az értelmi kalandozások itt a tudatlanság „tárgyi” bizonyítékát jelentik, a zavaros gondolatok pedig az írói felkészültség hiányát, nem beszélve persze arról, hogy prózát írni a nyelv és a műforma követelményeinek szigorú tisztelete nélkül tulajdonképpen nem is lehet. A gondolatok, a fogalmazási mód önleplező ereje a próza műfajaiban sokkal nyilvánvalóbb, következőképp az írói hajlam értékei is azonnal lemerülhetők. Az elvonatkoztatás, az elmélyült gondolkodás képességének mímelése itt nem a közvélemény megtévesztésének, hanem a tényleges írói adottságok azonnali bizonyításának eszköze. A prózaírás tehát komoly szellemi aktivitás. Sok türelmet, alapos munkát, nagy odafigyelést, fokozott alkotói figyelmet követel. Ugyanakkor tudni kell mondani is valamit, míg a vajdasági értelemben vett modern vers többnyire mindezt nyugodtan nélkülözheti. Azt akarom ezzel mondani, hogy irodalmunkban so-

kan rájöttek arra, melyek a prózaírás hátrányai és melyek a lírában való megnyilatkozás szemmel látható előnyei. Miként árukkodik egy prózai alkotás saját szerzőjének értékeiről, és miként hallgat ugyanerről a vajdasági értelemben vett modern vers. Miként enged szabad utat a könnyű érvényesülésnek a líra műfaja, és miért nem érdemes, miért nem „kifizetődő” novellairással vagy például esszéirodalommal foglalkozni. Véleményem szerint a versben való megnyilatkozás okait ebben kell keresnünk és az arra való hivatkozás évek óta biztosított lehetőségben, hogy az ilyen versekkel kapcsolatos vélemény, ha történetesen elmarasztaló, az feltétlenül a kritika értelmi alulmaradásának következménye.

De e probléma kapcsán kanyarodjunk ismét vissza a „gémásokhoz”! Mint már említettem, az eddig kiadott tizenkét füzetecske közül tíz lírai alkotásokat tartalmaz. Milyen benyomást ébreszthet az olvasóban a sorozat ilyen összetétele? Ha történetesen szem előtt tartja azt, hogy az első Gemma Könyvek megjelenése óta alig három év telt el, akkor neki is könnyen támadhat az az érzése, hogy a vers más írásmóddal szemben jelentős előjogokat élvez az írogató fiatalok körében. És mert ezt erősíti meg a folyóiratok és lapok szépirodalmi mellékleteinek állandó versözöne is (ami mellesleg egyre inkább emlékeztet valamiféle szellemi tömegsportra), szinte elkerülhetetlenül arra kell következtetni, hogy nálunk a humanista értelmiségi a gondolkodás kizárólagos megnyilvánulási formájává a verset választotta. Kizárólag versben gondolkodik, és ezáltal azt a látszatot kelti, mintha értelmiségi ifjúságunk minduntalan a vers köré akarna tömörülni. Hovatovább a vers egyfajta értelmiségi tartás, színvallás lett. Ez persze korántsem jelentene egész szellemi életünkkel összefüggő problémát, ha a fiatalok által művelt költészet — mondjuk egyszerűen — érthető, mondanivalóban gazdag és nem mímt, hanem ténylegesen megélt érzéseket tartalmazó költészet volna. Ezzel szemben a versek legtöbbje egy hatalmas spekulációs özön szolgálatában áll. És ami ugyancsak jellemző, fiatal líránk szándékosan táplálja ezt a törekvést, amely a

nyelven belüli nyelvi elidegenedést eredményezi. Hogy értem ezt? A versnek nálunk — mint tömegességéből is kitűnik — óriási mítosza van. És ez a mítosz annál nagyobb, minél olvashatatlabb a vers és minél kevesebb a kilátása arra, hogy értelmi, érzelmi rezonanciát teremtsen az olvasóban. Az alkotó, helyesebben a költői megnyilatkozással ismerkedő fiatal tehát szándékosan, mintegy „művi” beavatkozás útján a versnyelvet elidegeníti önmagától. Így születnek azután azok a versek, amelyekben a szerző a maga kitalált, különnyelvére formálja az értelmet, és így az olyan modern költészet, amely egyre inkább csupán monológ, mivel sem az értelem, sem az érzelem hullámhosszán nem tud kapcsolatot teremteni az olvasóval. Ezt másként az értelem kisajátításának is nevezhetnénk, hiszen tulajdonképpen arról van szó, hogy a gondolat szándékos, más esetben pedig az iráskészség, sőt a nyelvismeret hiányából eredő összekuszáltsága, megfejthetlensége miatt a többi értelmiségi — noha a versnek eredetileg társadalmi tette, a szellemi kultúra közkincsévé kellene nőnie — az értelem túlsó oldalán marad. (És itt, ezen a ponton, ebben a megvilágításban már az emelkedettebb műbírálás szempontjából sem lenne érdektelen beszélni arról, amit írásom elején említettem, nevezetesen a közösségi pénzen kiadott Gemma Könyvek társadalmi küldetésének megvalósulásáról, illetve meg nem valósulásáról.)

A Gemma versfüzerek legtöbbje az értelmi artikuláció kialakítása helyett az elmélyült gondolatosság mímélése közben tulajdonképpen az értelmi artikulátlanságig jutott el, és ami a fentebb mondottakkal szervesen összefügg, a nyelven belüli elidegenedéssel valójában a költészet *dehumanizálódását* hozta létre. A legtöbb Gemma-vers tehát — így nagyon sok e legutóbbiak közül is — távol áll az értelmi artikulációtól. Azt akarom ezzel mondani, hogy a „gémások” versei többnyire nem állnak össze egységes, ugyanakkor minden részletében desiffírálnak, pontosan megfejthető, az olvasó számára is világos gondolatrendszerre. Nyilván ez is egyik nyomó oka annak, hogy verseik utóélete (és ugyanígy, hasonló dolgok miatt irodal-

munk még számos verseskötetének utóélete) rendkívül illanó. A feledés már most kíméletlenül elemésztí őket, hát hol van még a maradáság évtizedeken át tartó próbája? De minek alapján is remélnék tartósabb utóéletet ezeknek a verseknek? Ahol nem jöhet létre kommunikatív kapcsolat író és olvasó között, az a mű halott. Halott, mielőtt még megszülethetne. És a humanista értelmiségi, ha tovább táplálja a

gondolati megnyilatkozásnak ezt a szemmel láthatóan öncéli, szocialista kultúránk törekvéseitől és minden egészséges szellemi akcióitól távol álló formáját, könnyen oda juthatunk, hogy nem is olyan soká ember a másik embert már nem fogja érteni. Hiszen a Gemma-versek már így is túljutottak a hallótávolságon, és abba a szférába kerültek, ahonnan többnyire hiába szólnak hozzánk, alig értjük őket!

FEKETE ELVIRA

NÉVSZÁRMAZTATÁS ÉS LEXIKOGRAFIA

KISS LAJOS: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.

Szinte mindannyiunkkal megtörtént már, hogy egy-egy különös hangzású földrajzi névre bukkantunk és elgondolkoztunk azon, vajon mit is jelenthet, honnan származik. Az embert érdekli annak a helységnek a neve, amelyben lakik, foglalkoztatja a lakóhelyének közelében található térszíni formák, földrajzi alakulatok nevének eredete.

A legkorszerűbb névszármaztatási módszer az összehasonlító-történeti. Ennek a módszernek a segítségével lehet a legátfogóbban és a leghívebben tanulmányozni a földrajzi nevek etimológiáját. A vizsgált névnek legrégebbi alakjából kiindulva a kutató számon tartja minden alakváltozatát és kapcsolatot keres a név és az általa jelölt földrajzi objektum között, valamint figyelembe veszi az egyes nyelvek névrendszert, névadási törvényszerűségeit, szokásait is.

A földrajzi nevek etimológiájának vizsgálata már régóta fontos kutatási területe a magyar nyelv-tudománynak. A magyar nyelvészek jelentős és eredményes etimológiai munkája nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a magyar névtudomány külföldön is megbecsültté váljék. Ezeknek a kutatási eredményeknek korszerű szintézisét hozta létre a *Földrajzi nevek etimológiai szótára*.

Kiss Lajos szótára előtt csupán két összefoglaló jellegű próbálkozás érdemel említést. Az egyik a *Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben* (Budapest, 1888), Pesty Frigyes több kötetesre tervezett, de torzóban maradt műve, a másik pedig a *Magyar helységnevek eredete* (Szeged, 1931), Virágh Rózsa munkája. Pesty munkájában kevés az etimológiai jellegű fejtegetés, inkább azért jelentős, mert gazdag történelmi és földrajzi ismeretanyagot dolgoz fel. Virágh műve viszonylag rövid terjedelmű, tömör stílusú. A szerző mintegy 2000 magyar helység nevének etimológiájával foglalkozik, azonban nem használja fel a külföldi szakirodalom adatait, csupán a magyar szerzőkre támaszkodik.

Amikor Kiss Lajos hozzáfogott a *Földrajzi nevek etimológiai szótárának* készítéséhez (1970-ben), már másfél évtizedes etimológiai és lexikográfiai munkásság állt mögötte. Efféle szótár összeállítása több okból is szükségesnek mutatkozott. Az egyik legfontosabb ok az volt, hogy a magyar névtudomány etimológiai jellegű kutatási eredményei viszonylag nehezen hozzáférhetők, sok időt kell fordítani fellelésükre, mert szétszórtan, folyóiratokban, gyűjteményes munkákban vagy ön-